

Оксана Боруцька

Діяльність Патріарха Йосифа Сліпого у 60–80-х рр. ХХ ст.

Аналізуються нові опубліковані документи і матеріали радянських органів державної безпеки стосовно діяльності Патріарха Йосифа Сліпого після від'їзду із СРСР у Рим (1963-1984).

Ключові слова: Українська Католицька Церква (УКЦ), Патріархат, Синод, кардинал, Ватикан, Папа, радянські органи державної безпеки

У лютому 1963 р. Блаженніший Йосиф Сліпий назавжди залишив територію СРСР після 18-ти років перебування в радянських таборах та в'язницях. Однак радянські органи державної безпеки продовжували відстежувати життя і духовну працю Глави Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) у Римі (Ватикані) та в країнах, де він перебував із пастирським візитом. Щоправда, 25 квітня 1963 р. 2-ге управління КДБ УРСР прийняло постанову про припинення оперативної справи «РИФИ» на митрополита Йосифа Сліпого та інших осіб. У постанові, зокрема, зазначалося: «Дело групповой агентурной разработки «РИФЫ» 24 января 1958 г. В процессе разработки объектов дела было установлено, что митрополит Слепой, вынашивая планы возрождения униатской церкви в западных областях Украины, проводил антисоветскую работу, поддерживал нелегальные преступные связи со своими единомышленниками во Львовской, Тернопольской и других областях, писал и рассылал своим приближенным различного рода послания, письма и т. н. «труды» по истории Греко-католической церкви, в которых, извращая действительность, возводил клевету на Советский Союз»¹. Резюме цитованої постанови: «1. Дело групповой агентурной разработки № 21 под кличкой «РИФЫ» (в десяти томах) на Слепого Йосифа Ивановича (далі перераховувалося ще 8 осіб – О. Б.) разработкой прекратить и сдать на хранение в архив УАО КГБ при СМ УССР. 2. Проходящих по делу Слепого Й. И (прізвища 5 осіб – О. Б.) оставить на оперативном учете, а (прізвища 3 осіб – О. Б.) снять с оперативного учета. 3. Настоящее дело, как представляющее историческую и оперативную ценность, хранить постоянно»².

Наступний документ маємо від 24 жовтня 1969 р. Йдеться про інформаційне повідомлення КДБ при Раді Міністрів УРСР до ЦК КПУ з приводу створення патріархату Української Католицької Церкви (УКЦ)³. Тут, зокрема, говориться, що оперативним шляхом отримані дані про нараду єпископів УКЦ (8-9 жовтня

п. р.) під керівництвом кардинала Сліпого, які обговорили питання створення Патріархату УКЦ. Підсумок наради: «... Незначительным большинством голов совещание высказалось за создание патриархата Украинской католической церкви»⁴. У цьому ж повідомленні йдеться про перебування у Римі з неофіційним візитом делегації Російської Православної Церкви (РПЦ) на чолі з митрополитом Никодимом (Ротовим). Представники РПЦ, за словами інформації, довели до відома Папи Павла VI, що «создание патриархата Украинской католической церкви, который зарубежные националисты намерены использовать в своих целях, будет препятствовать возможному улучшению отношений Русской православной церкви с Ватиканом». Особисто від себе автор повідомлення резюмує: «По имеющимся оперативным данным, синод католической церкви под влиянием Павла VI отклонил решение украинских католических епископов о создании патриархата Украинской католической церкви»⁵.

З інформаційного повідомлення (22 березня 1971 р.) КДБ УРСР при Раді Міністрів УРСР ЦК КПУ довідуємося про зустріч митрополита Йосифа з керівниками закордонних українських націоналістичних організацій Ярославом Стецьком, Миколою Лебедем та Олегом Штуль-Ждановичем, що відбулася наприкінці 1970 р. на ініціативу кардинала. На зустрічі, якщо вірити донесенню радянського агента, «Слипой заявил, что существующие между ЗЧ ОУН, ОУН-с и ЗП УГВР разногласия не способствуют борьбе за освобождение Украины, а, напротив, играют на руку ее врагам»⁶. До речі, у передмові Володимира Сергійчука, професора Київського національного університету ім. Т. Шевченка, доктора історичних наук, голови редакційної ради та одного з упорядників джерельного видання у двох томах «Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939-1987» з цього приводу зазначається: «Йосиф Сліпий справді постійно клопотався, щоб примирити відлами ОУН. Ще в липні 1941 р. представники Центрального Проводу бандерівської ОУН Іван Равлик і Михайло Степаняк відвідали з цього приводу єпископа Йосифа Сліпого. «Сліпий, – свідчив згодом на допитах в НКВС Михайло Степаняк, – завів розмову про необхідність об'єднання мельниківської й бандерівської течій ОУН, і якось одразу у нього з'явилося три делегати од Мельника – Міляннич, інженер, за чутками – член Центрального проводу ОУН, Бойдуник, інженер, член Центрального проводу ОУН, прізвище третього я не пам'ятаю. Сліпий в присутності цих делегатів повторив, що хотів би об'єднання між мельниківцями і бандерівцями і запропонував мені і Равлику домовитися з мельниківськими делегатами...»⁷.

Наступний документ (8 червня 1972 р.) стосується інформації про досягнення кардиналом Сліпим 80-літнього віку, у зв'язку з цим він втратив право голосу в Колегії кардиналів. Автор матеріалу повідомляє, що «Організація за

патріархальне облаштування» на сторінках бюлетеня «За Патріархат» опублікувала звернення про збір підписів з вимогою до Ватикану стосовно відновлення минулого статус-кво кардинала Сліпого. Як додаток у перекладі з англійської мови подається текст відповідного звернення підписантів із Нью-Йорка⁸.

Відстежили радянські спецслужби наміри Апостольської Столиці стосовно перемовин із урядом СРСР щодо легалізації Греко-Католицької Церкви в Україні за участю кардинала Сліпого. Цьому, зокрема, присвячене спеціальне повідомлення КДБ при Раді Міністрів УРСР ЦК КПУ (22 лютого 1973 р.)⁹. Тут звертається увага, що раніше, а саме – 30 листопада 1972 р. були доведені заходи, внаслідок яких отримані дані про наміри Ватикану стосовно зазначеної проблеми. Тепер, йдеться у повідомленні, стало відомо, що Державний секретаріат Ватикану (уряд Держави-Міста Ватикан – *О. Б.*) за вказівкою Павла VI доручив кардиналу Сліпому скерувати в Україну свого представника. Мета – з'ясувати ставлення греко-католицьких авторитетів до перспектив перемовин. Радянська агентура знала прізвище особи, з якою Блаженніший Йосиф мав відповідну розмову і якій доручив виїхати до Львова. Утаємничена особа (прізвище її в документі позначене трьома крапками – *О. Б.*) провела розмови із підпільним єпископом Володимиром Стернюком (відбув 5-річне ув'язнення (до 1952 р.), висвячений у сан єпископа (1964 р.), правлячий архієрей Львівської митрополії (з 1972 р.)¹⁰, колишнім ректором Львівської греко-католицької духовної семінарії о.доктором Іваном Чорняком (1944-1945 рр.), відбув заслання)¹¹ і колишнім канцлером Перемиської єпархії Миколою Грицеляком¹². За даними радянського агента, владика Володимир Стернюк негативно відгукнувся про наміри Павла VI вести перемовини з радянським урядом. Він був переконаний, що радянська влада ніколи не погодиться на легалізацію Греко-католицької церкви. Тому й рекомендував навіть не думати про їх початок. Натомість о.доктор Іван Чорняк, за даними матеріалу, висловився за перемовини. За будь-яких обставин Ватикан, мовляв, отримає політичні дивіденти. Адже світ, особливо греко-католики в Україні, будуть знати, що Ватикан ними переймається. Це активізує їх нелегальну діяльність. Водночас о. Чорняк просив повідомити Блаженнішого Йосифа, щоби Ватикан не видавав енциклік, послань, спрямованих проти СРСР, оскільки, на його думку, це може зашкодити українським греко-католикам. Владика Стернюк, за цими ж даними, повідомив, що серед греко-католицького духовенства в Україні є група вірних, які не підтримують зв'язок з українськими націоналістами, ратують за лояльне ставлення до радянської влади. Постійно діючих контактів із Ватиканом владика не має, певний зв'язок підтримується через туристів, які прибувають в Україну. За словами о. Чорняка, інформує радянський агент, одна з римських туристок (прізвище її ще встановлювалося – *О. Б.*) передала 6 тисяч карбованців для владики. Повідомлено, що органи

радянської влади ведуть проти греко-католиків активну боротьбу, стежать за священниками та ченцями. Особисто владика Стернюк чекає арешту, тому призначив о. Чорняка своїм наслідником на посаді керівника підпільної Церкви. До речі, автори цитованого матеріалу підтвердили, що впродовж 1972 р. за матеріалами КДБ прокуратура м. Львова здійснила обшук у середовищі греко-католицьких священників та ченців¹³. Резюме цитованого в тексті спеціального повідомлення: «Считаем целесообразным, чтобы [...], ссылаясь на мнение Стернюка и бывшего канцлера Перемышльской униатской епархии Грицеляка, убедил Слипого в нежелательности переговоров о легализации униатской церкви на Украине. Обстановку среди униатов охарактеризовать Слипому в таком виде, как [...] рассказали Стернюк, Чорняк и другие»¹⁴.

У цьому ж році (5 квітня) КДБ при Раді Міністрів УРСР підготував ЦК КПУ ще одне повідомлення стосовно створення Патріархату УКЦ. Зокрема, йдеться про авторство кардинала Сліпого Конституції для Української католицької церкви. Документ передбачав створення у Ватикані верховного органу УКЦ – Патріархату на чолі з кардиналом Сліпим, підпорядкування йому всіх українських єпископів-католиків, а також надання права Патріархові, як Главі Церкви, у т. ч. і нелегально діючої в СРСР, вступати у контакти, вести перемовини з Патріархом Московським і всієї Руси. Як свідчать автори повідомлення, Папа Павло VI негативно поставився до цієї пропозиції. У ній, нібито, він вбачав не церковні, а політичні мотиви. Тому й доручив інформувати українських католицьких єпископів, що згадана конституція підготовлена та поширювалася без його відома. Далі інформатор говорить про незадоволення значної частини української еміграції позицією Павла VI. Мовляв, українські католицькі єпископи у США та Канаді, на відміну від екзарха Греко-католицької церкви у ФРН Платона Корниляка (підтримує позицію Папи), можуть виступити проти Павла VI та висловитися за створення Патріархату. Керівники бандерівських формувань також заохочують українських католиків до проведення акцій під гаслом: «Створення Патріархату з Ватиканом або без нього»¹⁵.

21 березня 1974 р. у повідомленні радянських органів державної безпеки знову йдеться про, нібито, відмову Папи Римського Павла VI домаганням українських єпископів, підтримуваних націоналістичною еміграцією, створити Патріархат УКЦ. З цього приводу Павло VI скерував спеціальне послання кардиналу Сліпому¹⁶. Наступне повідомлення (17 жовтня 1974 р.) підготовлене на підставі української націоналістичної преси. Зокрема, мовилося, що на початку жовтня п. р. у Римі відбулася пленарна сесія Синоду УКЦ, на якій виступив кардинал Сліпий. Він розповів про переслідування Церкви і віруючих на теренах СРСР, випадки утримання окремих священнослужителів у психіатричних закладах, закликів Синод виступити з протестом проти таких акцій¹⁷.

1975 рік чинний Понтифік, за традицією, проголосив Святим роком. Цій події КДБ при Раді Міністрів УРСР присвятив два інформаційні повідомлення, пов'язаних із діяльністю кардинала Йосифа Сліпого. У першому (19 червня 1975 р.) - анонсувалося проведення в Римі (Італія) з 9 по 20 липня п. р. загальноукраїнського зльоту. В ньому передбачалася участь греко-католицького духовенства та українських націоналістів із Західної Європи, США і Канади (всього до 50 тис. осіб). Тоді ж перед посольством СРСР у Римі планувалося проведення демонстрації з вимогами звільнення із ув'язнення українського історика, політ'язня Валентина Мороза та інших засуджених за антирадянську діяльність осіб, а також розповсюдження матеріалів про переслідування в СРСР, особливо в Україні, релігії та підпільну діяльність Греко-католицької церкви. Одночасно радянські спецслужби повідомляли, що Ватикан, нібито, «сделал заявление о том, что возражения против создания Киевско-Галицкой католической патриархии и назначение патриархом Слипого были формальными, преследующими цель «не раздражать Советский Союз» и что окончательное решение этого вопроса принадлежит «украинцам, проживающим на Западе и в коммунистических странах». Повідомлення закінчувалося запевненням: «Органами КГБ при СМ УССР принимаются меры к недопущению антиобщественных проявлений со стороны униатского духовенства в западных областях республики и активизации его нелегальной деятельности»¹⁸.

Продовжуючи відстеження перебігу Святого року та анонсованих подій у Римі, наступне повідомлення (16 липня п. р.) радянських органів державної безпеки зазначало: «...В первых числах июля 1975 г. в связи с празднованием святого года, провозглашенного Ватиканом, в Рим прибыло около 4000 украинцев-униатов, в основном из США, среди которых было 12 епископов. 12 июля они, собравшись, провозгласили кардинала Слипого патриархом своей церкви»¹⁹.

Цілком очевидно, що до відстеження діяльності Патріарха Йосифа Сліпого за кордоном були причетні не тільки радянські органи державної безпеки України, але й СРСР. Саме з подачі останніх працівники КДБ при Раді Міністрів УРСР підготували два інформаційні повідомлення ЦК КПУ про перебування Блаженнішого у США. У першому (23 вересня 1976 р.) матеріалі відзначалося, що Глава УКЦ кардинал Сліпий прибув в США на похорон митрополита А. Синишина. 18 вересня п. р. він був прийнятий президентом США Дж. Фордом. Зустріч організував помічник президента США з етнічних питань, український націоналіст М. Куропас. Бесіда тривала понад 20 хвилин. Й. Сліпий інформував Дж. Форда «о преследовании церкви на Украине и нарушении прав человека» и просил президента «лично вмешаться в эти

вопросы»²⁰. У другому повідомленні (13 жовтня п. р.) стисло повторювався зміст попередньої інформації. Далі наголошувалося: «По поступившим из КГБ при СМ СССР данным, поездка Й. Слипого в США и его встреча с президентом с удовлетворением встречены главарями т. н. «Закордонных частей организации украинских националистов» ... Бандеровцы отмечают, что папа Павел VI, который отрицательно относится к созданию патриархата УКЦ во главе со Слипым, в июле с. г. запретил ему выезд в г. Филадельфию для участия в работе 41-го международного церковного конгресса. Несмотря на это запрещение, Слипому в США было оказано должное внимание и он был принят Дж. Фордом»²¹.

Проблема Патріархату УКЦ знайшла відображення в інформації від 10 лютого 1977 р. Працівники радянських органів державної безпеки повідомляли про зустріч Глави УКЦ Йосифа Сліпого та Папи Павла VI (наприкінці листопада 1976 р.). На ній, нібито, Понтифік звинуватив кардинала Сліпого у проголошенні Патріархату, що загрожує розколом Церкви. Тому ця ідея має відійти у небуття, як суперечлива прагненню Ватикану «добитися улучшения положения католиков в СССР». Далі в інформації говориться про зустріч 10 грудня кардинала Сліпого із митрополитом М. Германюком, єпископами Н. Саваріним, І. Борецьким, Д. Грещаком, В. Лостеном, Я. Габро та І. Прашком. Вони прибули з Канади, США та Австралії з нагоди відзначення українськими греко-католиками ювілею – 60-річчя прийняття Блаженнішим Йосифом сану священника (лавра оо. Студитів, Унів, 30 вересня 1917 р. – О. Б.). Тут кардинал Сліпий повідомив присутніх про розмову з Папою. Він, нібито, запропонував кліру припинити іменування його Патріархом та вжити заходів, щоби проголошення Патріархату тимчасово зняти з порядку денного. Цей же матеріал повідомляє, що 13 грудня Павло VI прийняв Блаженнішого Йосифа, єпископів УКЦ і попередив їх, що «своеволие, ставшее в последние годы привычным делом для некоторых епископов УКЦ, впредь будет рассматриваться, как отступничество со всеми вытекающими из этого последствиями»²².

Інформаційне повідомлення за 19, 20 і 21 січня 1979 р. теж було підготовлене за даними КДБ СРСР. Йдеться про обід кардинала Сліпого (наприкінці 1978 р.) для акредитованих у Ватикані послів та значної кількості кардиналів. Мета акції, як мовиться у повідомленні, показати «картину страдающей униатской церкви» і оказати нажим на папу в напрямленні створення в Риме емігрантського «патріархата України». Кардинал Сліпий домагався призначення у польському єпископаті представника УКЦ у ранзі єпископа. З цього приводу Блаженніший Йосиф неодноразово звертався до кардинала Вишинського. Повідомлення акцентує увагу партійних органів

України, що під гаслом боротьби за права людини українські націоналісти та клерикали в Римі підготували спеціальний список «преследуемых в СССР и находящихся в психиатрических больницах» осіб. Передбачаються також листи-протести в урядові установи СРСР та різним міжнародним організаціям. Тому комітет держбезпеки республіки готує «мероприяття по компрометации Слипого перед украинской эмиграцией и единомышленниками на Украине с использованием документальных материалов о его сотрудничестве с гитлеровцами в годы войны»²³.

Особливо розширеною (під грифом «цілком таємно») була доповідна записка (14 грудня 1980 р.) КДБ УРСР для ЦК КПУ. У ній говорилося про поточну ситуацію у середовищі українських греко-католиків (у документі – уніатів – *О. Б.*) у республіці та за кордоном²⁴. Документ адресувався особисто В. Щербицькому (першому секретарю ЦК КП України – *О. Б.*). «Надо усилить борьбу с враждебными устремлениями Ватикана по линии партийных, советских и адм[инистративных] органов», – підкреслено в резолюції. З матеріалами записки повинні були особисто ознайомитися О. Ватченко, О. Ляшко, О. Капто, Ф. Глух, В. Добрик, І. Скиба, І. Ярковий (для прийняття конкретних заходів); О. Капто (доповісти політбюро конкретний план дій). Із матеріалами доповідної мали ознайомити членів і кандидатів у члени політбюро, а також Л. Кравчука, Б. Іваненка, А. Чумака та В. Врублевського. Одним словом, як нині кажуть, весь партійно-радянський бомонд тодішньої Української РСР.

Згідно з даними записки, наприкінці 80-х років ХХ ст. у республіці на нелегальному становищі діяли 742 священники і ченці колишньої уніатської Церкви, у т. ч. у Львівській області – 383, Івано-Франківській – 179, Тернопільській – 97, Закарпатській – 80, Вінницькій – 2 і Волинській – 1, а також понад 300 учасників секти уніатів-покутників²⁵. Фактично матеріали доповідної записки стисло, зрозуміло, з позицій тодішньої офіційної версії, трактували сутність УГКЦ, її походження та значення. Вона, мовляв, була створена Ватиканом і польською шляхтою в 1596 р. внаслідок т. зв. Брестської унії – згоди про об'єднання православної церкви в Україні з католицькою. Стверджувалося, що керівники уніатів активно співпрацювали з буржуазними урядами Польщі, Австро-Угорщини і фашистської Німеччини. У період першої та другої світових війн вони на чолі з митрополитом Шептицьким брали участь у створенні профашистських військових формувань «Січових стрільців», дивізії «СС-Галичина», УПА і банд ОУН. Констатувалося, що Церква була ідейним натхненником українського буржуазного націоналізму, вихователем керівних націоналістичних кадрів. Нарешті, один абзац присвячувався радянському ідеологічному трафарету про т. зв.

Львівський церковний собор 1946 р. Відтак, наголошувалося, що сучасний Ватикан, підпорядковані йому уніатські центри, кардинал Сліпий прагнуть надати організаційний характер діяльності уніатів в Україні, здійснювати керівництво т. зв. єпископами В. Стернюком, 1907 р. н. (Львівська область), П. Василюком, 1928 р. н. (Тернопільська область), С. Дмитерком, 1910 р. н. (Івано-Франківська область). Заодно автори доповідної визнавали, що обрання Папою Кароля Войтила (Івана Павла II – О. Б.), «східна політика» якого має антирадянський і антисоціалістичний характер, викликало значне посилення діяльності керівників уніатів за кордоном і всередині країни. «Считая Греко-католическую церковь силой, способной содействовать окатоличеванию украинцев, воспитанию их в националистическом духе, Ватикан и закордонные униатские центры активизировали оказание моральной и материальной поддержки остаткам униатского духовенства и монашеских элементов». Зазначалося, що в Україну упродовж двох останніх років прибуло понад 60 ємісарів та місіонерів Ватикану. Збільшується тривалість передач радіо Ватикану українською мовою, зростає кількість нелегальних надходжень релігійної літератури (уніатських молитовників, календарів), у 1979-1980 рр. вилучено 23 450 примірників релігійних видань.

Не обминули автори записки проблеми створення Українського Патріархату на чолі із кардиналом Сліпим. «...Папа Иоанн Павел II, в отличие от своих предшественников, фактически предоставил униатской церкви права патриархии, созвав в марте сего года в Риме синод униатских епископов. На синоде, впервые проходившем под председательством Папы, был избран помощник и преемник Слепого епископ Филадельфии М. Любачивский, 1914 г. р., уроженец г. Долины Ивано-Франковской области, эмигрировавший на Запад в 30-е годы, которому, как и Слепому, дан титул «архиепископ Львовский» и предоставлено право управления т. н. «Львовской епархией». У записці згадується проведення 25 листопада – 2 грудня 1980 р. у Ватикані з ініціативи Івана Павла II Синоду УКЦ під керівництвом кардинала Сліпого. На Синоді представником Папи був префект Конгрегації у справах Східних Церков кардинал Рубін. Учасники Собору прийняли декларацію «Про юридичну неправомірність Львівського собору в 1946 р.», а також звернулися із закликом до «украинских верующих на родине, подвергающимся преследованиям», чтобы поддержать их «в борьбе за веру и защиту своей церкви». Члени Синоду підкреслили велике значення передач ватиканського радіо на Україну. Прийнято рішення активізувати діяльність Церкви напередодні тисячолітнього ювілею хрещення України. Одночасно автори матеріалу визнали ефективність дій Ватикану, Глави, єпископату та духовенства УКЦ як в еміграції, так і без-

посередньо в Україні. Називалася, зокрема, активна діяльність підпільних греко-католицьких священиків і ченців. Серед них – М. Грень, 1908 р. н., Е. Тимчук, 1906 р. н., А. Цегельський, 1914 р. н. (мешканці Львівщини), які, за словами працівників КДБ УРСР «стремятся навязать верующим мнение о том, что греко-католическая вера является национальной, а отказ от нее равносильен измене национальным интересам». Згадуються також події 80-х років ХХ ст. у Польщі та їх вплив на релігійну ситуацію в Україні, в якій «униатские авторитеты пытаются использовать польские события, чтобы добиться легализации униатской церкви». З цього приводу говорилося про колективні листи греко-католиків стосовно відкриття церкви (с. Завадів, Стрийського району на Львівщині), самовільні захоплення віруючими знятих з реєстрації сакральних споруд, проведення богослужінь за греко-католицькими обрядами. Зазначалося, що лише у Львівській, Івано-Франківській та Закарпатській областях з різних причин не освоєно і не використовуються для народногосподарських потреб понад 800 колишніх церков, більшість з яких були греко-католицькими.

Тривожило працівників КДБ УРСР, що в частині православних церков західних областей України богослужіння здійснювалися за греко-католицькими обрядами. Окремі священики, які в минулому перейшли з греко-католицизму у православ'я, виношували ідею створення незалежної української Церкви. Зокрема, згадували священика І. Карп'яка, 1910 р. н. (м. Радехів, Львівської області), який виготовив і розповсюджував серед авторитетів РПЦ «Звернення до екзарха України митрополита Філарета» – «идейно вредного, националистического содержания с призывом отмежеваться от Московской патриархии и создать свой украинский духовный центр».

Звернули увагу автори записки на підготовку кадрів священнослужителів. Констатовалося, що за останні 5 років виявлено 52 особи (навчалися підпільно). У Львівській області впродовж цього часу підготовлено 22 греко-католицьких священиків і ченців. Одночасно використовуються легальні форми навчання. Із Івано-Франківської, Львівської та інших єпархій готують і рекомендують для вступу у православні духовні семінарії «религиозных фанатиков, выходцев из униатских семей, которые, получив духовное образование и возвратившись на места, ведут униатскую деятельность с позиций РПЦ». Наводиться приклад, що із 164 осіб, які вступили у 1980 р. в Одеську духовну семінарію, абсолютну більшість становили вихідці із західного регіону України. Дії КДБ УРСР: 104 особи «через оперативные возможности отведены от поступления в связи с наличием на них компматериалов».

Відверто говорить про деякі форми і методи роботи радянських органів державної безпеки. У 1979-1980 рр. це контроль трьох каналів зв'язку

Ватикану і чернечих спільнот за кордоном з греко-католиками у республіці, засилання через агентів контррозвідки в емігрантське середовище греко-католиків політично та оперативно вигідної інформації, спрямованої на компрометацію керівників Церкви. Вилучено 4,5 тис. примірників релігійної літератури, значні кошти, здійснено профілактику 33 активних греко-католиків, скомпрометовано 14 їх керівників, ліквідовано 7 нелегальних друкованих засобів. Відтак висловлювалися відповідні рекомендації щодо посилення антигреко-католицької пропаганди, підвищення її ефективності, залучення православного духовенства до такої роботи.

З приводу останнього заслуговує на увагу повідомлення (25 червня 1981 р.)²⁶ про послання, що у грудні 1980 р. Патріарх РПЦ Пимен відправив Папі Римському. В ньому наголошувалося: «Содержание и дух декларации, принятой на синоде (йдеться про Синод УКЦ 25 листопада – 2 грудня 1980 р. у Римі, див. попередній документ – *О. Б.*) чужды отношениям двух больших церквей, так как делается попытка пересмотра современной структуры Русской православной церкви, а поддержка Украинской католической церкви может перечеркнуть достигнутое сближение двух церквей». Одночасно доводилося до відома, що «в целях противодействия подрывным устремлениям клерикалов, по согласованию с инстанциями, 16-17 мая с. г. во Львове в резиденции митрополита Львовско-Тернопольской епархии состоялось торжественное заседание по случаю 35-летия Львовского собора, принявшего решение о ликвидации унии в западных областях Украины и возвращении греко-католиков в Русскую православную церковь. Участники этого заседания единодушно отметили историческое значение ликвидации унии и осудили попытки униатских главарей за кордоном восстановить унию на Украине»²⁷.

В інформаційному повідомленні за 1, 2 і 3 жовтня 1982 р. говориться про проведення зльоту «Союзу української молоді», присвяченого 90-літтю Глави УКЦ Йосифа Сліпого та 40-літтю УПА (Української повстанської армії). В акції взяли участь біля 10 тис. осіб, із антирадянськими заявами виступили конгресмени Б. Хілман та П. Мідлман, надійшли вітання від президента США Р. Рейгана та віце-президента Дж. Буша, окремих сенаторів та конгресменів²⁸.

Уже після кончини Патріарха Йосифа Сліпого (7 вересня 1984 р. – *О. Б.*) у доповідній записці КДБ УРСР ЦК КПУ (5 січня 1987 р.) йдеться про наروضування зусиль Ватикану з відродження УГКЦ в Україні²⁹. Підкреслюється, що з метою вивчення ситуації серед греко-католиків в Україні (неофіційно діють 266 священиків, 498 монахів та монахинь) за дорученням Папи Івана Павла II та глави УКЦ кардинала Любачівського наприкінці 1986 р. Львів

у приватних справах відвідали греко-католицький єпископ Андрій Сапеляк, 1919 р. н. та Л. Варга, 1927 р. н., секретар однієї із комісій у справах Східних Церков, настоятелька сс. Службениць (Югославія). Зі слів владики Сапеляка, на зустрічі з Папою обговорювалася доцільність доведення світової громадськості відомостей стосовно греко-католицьких єпископів та священників, які замешкують в Україні. В такий спосіб Ватикан прагне публічно довести, що греко-католицька Церква в СРСР фактично діє і на цій підставі примусити радянський уряд визнати її. Одночасно заперечується заява ієрархів РПЦ про повну ліквідацію унії, зроблену у травні 1986 р. з нагоди 40-ліття Львівського собору. Особливе значення акції надається у зв'язку з наступним 1000-літтям запровадження християнства в Русі. Підкреслюється, що підпільний єпископ Володимир Стернюк отримав одноособові права керувати греко-католиками в Україні.

Таким чином, радянські спецслужби після вимушеного від'їзду Глави Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) Блаженнішого Йосифа Сліпого за межі СРСР та перебування його у Ватикані постійно відстежували перебіг життя та духовної праці Патріарха. Підвищеною увагою користувалися контакти Блаженнішого із Папою Римським, іншими достойниками Вселенської Церкви, Української Католицької Церкви (УКЦ), державними діячами, зокрема США, керівниками українських націоналістів у діаспорі. Практикувалися різні форми та методи пропагандистської та контрпропагандистської роботи, залучалася відповідна агентура у республіці та за рубезем, постійно відстежувалося греко-католицьке середовище серед підпільного єпископату, духовенства та вірних в Україні. До антигреко-католицьких акцій залучалися також єпископат та духовенство РПЦ. Продукувалося чимало компроматів на керівництво та єпископат УКЦ, проголошення Патріархату та відродження Української Греко-Католицької Церкви в Україні.

- 1 Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. 1939-1987. У двох томах. – Т. II. – К.: ПП Сергійчук В. І., 2012. – С. 408.
- 2 Там само. – С. 409-410.
- 3 Офіційна назва Церкви українців-католиків на поселеннях від 1959 р. //Релігієзнавчий словник /За ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. –Четверта хвиля, 1996. – С. 346.
- 4 Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. – С. 411.
- 5 Там само.
- 6 Там само. – С. 412.
- 7 Там само. – С. 12.
- 8 Там само. – С. 414-415.

- 9 Там само. – С. 415-418.
- 10 Див.: Митрополит Володимир. – Львів: Логос, 1991. – С. 11-21; Дешиця М. Малий український церковно-історичний словник. – Львів: Основа, 1994. – С. 116-117.
- 11 Див.: Пристай М. Львівська греко-католицька духовна семінарія 1783-1945. -Львів-Рудно, 2003. – С. 455.
- 12 Див.: Шематизм Перемиської єпархії на 1938 р. Б. (без місця та року видання). – С. 16-19.
- 13 Обшуки були проведені на квартирах греко-католицьких священників, які проживали у Львові, - М. Дейнеки, Й. Вороновського, Ф. Курчаби, І. Цегельського, В. Матковського, П. Василюшина, І. Лопадчака, П. Городецького, М. Волосянка, В. Стернюка, Є. Смаля, Р. Чоля. У них вилучено багато релігійної літератури, цінних старовинних видань, церковних речей. У В. Стернюка, який вже тоді мав чотирирічний стаж підпільної єпископської діяльності в катакомбній Церкві, слідчі, проводячи обшук, забрали навіть антирелігійне видання Я. Галана «З хрестом чи мечем»... //Українська Греко-Католицька Церква. – Львів: Логос, 1992. – С. 62.
- 14 Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. – С. 418.
- 15 Там само. – С. 418-419.
- 16 Там само. – С. 420-421.
- 17 Там само. – С. 422.
- 18 Там само. – С. 423-424.
- 19 Там само. – С. 425.
- 20 Там само. – С. 426-427.
- 21 Там само. – С. 428.
- 22 Там само.
- 23 Там само. – С. 430-431.
- 24 Там само. – С. 432-440.
- 25 Течія виникла наприкінці 60-х років XX ст. в обставинах насильницької заборони Греко-католицької церкви в Галичині. Група віруючих греко-католиків, які були під впливом греко-католицького священника Ігнатія Солтиса, почали відвідувати Середнянську гору в Івано-Франківській області, на якій, нібито, відбулося з'явлення Божої Матері в блакитно-жовтому сійві, провіщення нею перенесення центру світового католицизму з Риму в Україну. Середнянська гора оголошувалася Божою Матір'ю сучасною Сіонською горою, до якої мають на поклоніння прийти всі народи і царі землі. Паломництво до Середнянської гори, молитви на ній, пиття води з джерельця, що витікало з-під неї і посвяченого Богородицею, вважалося покутниками неодмінною і єдиною умовою спасіння в грядущому незабаром кінці світу. Саме така форма покути (каяття) і стала основною вимогою цієї сектантської течії (звідкі назва покутники). В роки жорсткого придушення тоталітарним сталінським режимом релігійного життя і скасування Греко-католицької церкви покутництво стало своєрідною формою релігійно-політичного протесту і набуло гострих форм конфронтації з владою. Покутники відмовлялися голосувати, брати радянські паспорти (бо вважали їх емблему – серпа і молота – знаком апокаліптичного звіра – 666), відмовлялися від радянського громадянства, праці

- в колгоспах, навчання своїх дітей у безбожницьких школах. Це призводило до жорстких адміністративних і кримінальних акцій проти покутників. Їх звинувачували в «антирадянській, націоналістичній пропаганді», судили, відбирали у батьків дітей у державні дитячі будинки з метою «перевиховання». Покутників було небагато, але їх попри галасливу атеїстичну кампанію засобів масової інформації й адміністративні заходи в 60-80-х роках не вдалося остаточно знищити, а рух покутництва ліквідувати. Покутники в основному були поширені в Івано-Франківській, Львівській, Закарпатській областях. Залишки покутництва фіксуються і в наш час, але без явно виражених колишніх форм політико-релігійного протесту // Релігієзнавчий словник. – С. 244.
- 26 Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. – С. 440-442.
- 27 Матеріали засідання опубліковані у книзі «Львівський церковний собор. Документи й матеріали. 1946-1981. Вид. Патріаршого екзарха всієї України митрополита Київського і Галицького. – Львів, 1984. – 216 с.»
Тут також маємо передрук матеріалів книги «Діяння Собору Греко-Католицької Церкви 8-10 березня 1946 року у Львові», вміщені тексти вітальних телеграм, промов, доповідей, послань, повідомлень, звернень, заяв з нагоди 10-ти, 20-ти, 25-ти, 30-ти, 35-ліття Львівського собору 1946 р. Публікується список літератури, подаються ілюстрації.
- 28 Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки. – С. 443.
- 29 Там само. – С. 444-446.

Summary

Oksana Borutska

Patriarch Josyf Slipyj: with the thought and work for the church, the people and Ukraine

The new published documents and materials of the Soviet state security bodies on the activities of Patriarch Josyf Slipyj after the departure from the Soviet Union to Rome (1963-1984) are analyzed and commented.

Keywords: Ukrainian Catholic Church (UCC), Patriarchate, Synod, Cardinal, Vatican, Pope, the Soviet state security bodies